

Kritički osvrt

Na Zapadu ništa novo

(„Godišnjak za evropske studije“, br. 5/1992, amsterdamskog univerziteta, posvećen temi *Dezintegracija Jugoslavije*)*

JOVAN O. DESPOTOVIĆ

Već skoro tri godine Zapad, koji se ponegde naziva i međunarodna zajednica, intenzivno se bavi, kako teorijski tako i praktično, jugoslovenskom krizom. Istražuju se različiti aspekti raspada naše (bivše) zemlje i proučavaju brojni problemi koji su nastali otvaranjem „Pandorine kutije“ evropske antiutopije. U zapadnim zemljama se svakodnevno objavljuju brojni članci, studije i knjige u kojima se „multidisciplinirano“ razmatraju svi aspekti rata u Jugoslaviji i različite „varijante“ na širim balkanskim prostorima.

Moglo bi se uslovno reći da postoje dve osnovne karakteristike pristupa tim pitanjima u zapadnoj publicistici i literaturi uopšte. Prva se može opisati kao „nerazumevanje“ tzv. dubinskih aspekata jugoslovenske krize, posebno „nerazumevanje“ nacionalnih interesa i „emocija“ jugoslovenskih naroda. Specifična „podvarijanta“ te karakteristike može se sagledati, na primer, kroz ponudu „idealnih rešenja“ sa „tržišta“ Zapada za jugoslovenske probleme, pri čemu se „ne shvata“ zašto to „oni neće da prihvate ono što mi mislimo da je najbolje za njih“. Druga karakteristika se može opisati kao tzv. iskošeni pristup, mada je možda bolje reći uciljana neobjektivnost, koji odražava „višedimenzionalnost“ politike zapadnih aktera jugoslovenske tragedije.

Ukoliko se uzme u obzir činjenica da su štampa, publicistika i informisanje, pa čak i nauka, u zapadnim zemljama velikim delom u funkciji političkog, diplomatskog i vojnog postavljanja, moglo bi se zaključiti da svi ti „napori“ usmereni na „bolje razumevanje“ jugoslovenske krize imaju za cilj, s jedne strane, izgradnju i dopunu politike i, s druge strane, obezbeđivanje određenoj politici podrške centara moći i javnog mnjenja. Obe te karakteristike se mogu uočiti i u poslednjem izdanju „Godišnjaka za evropske studije“ koji izdaje Univerzitet u

The Yearbook of European Studies – The disintegration of Yugoslavia, 5/1992, University of Amsterdam, Amsterdam – Atlanta GA 1992 (studija do sada nije prevedena na srpski jezik, niti su članci iz nje poznati našoj čitalačkoj publici).

Amsterdamu. Značaj koji se jugoslovenskoj krizi pridaje u određenim krugovima na Zapadu može se shvatiti i na osnovu činjenice da je prema planu Instituta za evropske studije amsterdamskog univerziteta, koji izdaje i uređuje taj „Godišnjak“, bilo predviđeno da prošlogodišnji broj bude posvećen temi *Regije i manjine u Evropi*, ali je to u „poslednji čas“ promenjeno.¹ U predgovoru studije se navodi da je tema bila izmenjena jer su „mučna jugoslovenska zbivanja postavila vrlo određene i bitne zahteve pred naučnike koji se bave kulturnim i političkim proučavanjima“. Ta „brzometna“ odluka da se izdanje „Godišnjaka za evropske studije“ za 1992. godinu u celini posveti temi *Dezintegracija Jugoslavije* doneta je krajem novembra 1991, posle (neuspele) mirovne konferencije o Jugoslaviji u Hagu, a istovremeno je i holandski institut za međunarodne odnose „Kligendal“ (Clingendael) organizovao međunarodni simpozijum na temu *Nesigurna budućnost Jugoslavije*. Urednici i saradnici Instituta „Kligendal“ Martin van der Hevel i Jan Sikama uvrstili su u to izdanje „Godišnjaka“ i više izlaganja sa tog simpozijuma. Na 220 strana te studije objavljeno je pet priloga holandskih autora, dva priloga američkih i dva priloga autora sa prostora bivše Jugoslavije.

Prvi prilog u „Godišnjaku za evropske studije“ je članak američkog autora Ive Banca, pod naslovom *Poreklo i razvoj jugoslovenskog koncepta*. Krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina na Zapadu se pojavila „plejada“ autora koji su se veoma detaljno bavili svim aspektima tadašnje jugoslovenske situacije i istorije.² Jedno od najistaknutijih mesta među autorima jugoslovenskog porekla u tadašnjoj „generaciji“ zapadnih teoretičara sigurno je imao Ivo Banc, profesor istorije sa jelskog (Yale) univerziteta i autor Zapadu veoma poznate knjige *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji: poreklo, istorija, politika*, za koju je 1983. godine dobio nagradu „Vejn Vučinić“ Američkog udruženja za slovenske studije. Osim toga, Ivo Banac je dopisni član Hrvatske akademije nauka i umetnosti i predsednik Udruženja za hrvatske studije.

Ta „generacija“ zapadnih autora i stručnjaka za pitanja Jugoslavije i Balkana posebno je interesantna zbog toga što je kroz njihove radove, knjige, publikacije i članke izvedena „sondaža“ javnog mnjenja na Zapadu (i u svetu) i kao priprema za sadašnje događaje u Jugoslaviji. Naravno, to je bilo učinjeno uz „usmeravanje“ oštrice zapadnog „mača“

¹ U broju 6 „Godišnjaka za evropske studije“, koji će se pojaviti sredinom ove godine, biće razmotrena, prema najavama urednika zbornika, tema o sadašnjim granicama u Evropi, što je takođe, pitanje koje može biti veoma aktuelno i značajno za nas.

² U ovu grupu zapadnih „teoretičara“ sigurno bi trebalo svrstati autore i publiciste kao što su Mark Baskin, Džordž Harvalas, Oskar Grunevald i Karen Rozenblum, kao i Stelu Aleksander, Denisona Rusinova, Stivena Burga, Vilijema Zimermana, Volfganga Hopkin, Džemsa Seroku i, na kraju Pedra Rameta i Sabrinu Ramet, koji su se „proslavili“ svojim studijama o albanskom pitanju u Jugoslaviji i, kasnije, političkim „portretom“ predsednika Srbije Slobodana Miloševića u časopisu „Orbis“, koji izdaje Institut za spoljopolitička istraživanja iz Filadelfije.

na radikalno presecanje jugoslovenskog „Gordijevog čvora“. Za sticanje predstave o „funkcionisanju“ zapadne publicistike korisne su studije Bogoljuba Kočovića, iz Londona, i Vladimira Žerjavića, iz Zagreba, o žrtvama Drugog svetskog rata na teritoriji Jugoslavije, koje su se pojavile sredinom prošle decenije. Ta dva „nezavisna“ autora su četrdeset godina posle rata prezentirala, kako se navodi, „objektivne podatke“ o stvarnom broju poginulih na teritoriji Jugoslavije u periodu 1941–1945. godina. Prema njima, taj broj iznosi oko milion poginulih, od čega „tek“ polivinu čine Srbi. I, šta se tada dogodilo? „Mašinerija“ zapadne nauke je počela da operiše isključivo tim „nezavisnim“ podacima, i to bez ikakvog proveravanja i upoređivanja, čak i s podacima iz zvaničnih zapadnih arhiva. Međutim, i neki naši autori su često koristili – kako nekritički, tako i tendenciozno – takvu vrstu podataka.

Nema sumnje, takva naučna metodologija je veoma bliska „metodu“ koji su O. Haksli i Dž. Orvel opisali u svojim antiutopijama lapidarnom konstatacijom da „istorija ne postoji, nego se pravi“. Navedena knjiga Ive Banca imala je, u tom pogledu, izuzetan značaj u kreiranju i pripremi javnog mnjenja i stavova uticajnih političkih krugova na Zapadu, jer je praktično bila jedan od intelektualnih „trojanskih konja“ u sadašnjem ratu protiv Jugoslavije. A ko su učesnici tog rata može se videti i na osnovu činjenice da u Ženevi o miru u „nezavisnoj i suverenoj“ Bosni i Hercegovini pregovaraju, Sajrus Vens i Dejvid Oven, s jedne i predstavnici Srba, s druge strane.

Članak Iva Banca u „Godišnjaku za evropske studije“, u stvari, čini „rezime“ njegovih ideja navedenih u toj knjizi iz 1983. godine. Retorikom o tzv. istorijskim nacijama Bugara, Hrvata i Srba, Ivo Banac, zapravo, u potpunosti negira tzv. lingvistički koncept nacije, posebno srpske, u kojem on vidi osnovu za permanentni sukob Srba i njihovih (zapadnih) suseda. Operacionalizujući svoju tezu da je „Srbija htela da potčini sve Južne Slovene iz Habsburške imperije“, Ivo Banac „predviđa“ da je tzv. lingvistički koncept nacije jedno od osnovnih dostignuća moderne civilizacije i da je, kao takav, zapravo suprotstavljen tzv. religijskom konceptu nacije, čiji je najsnažniji zagovornik Katolička crkva.³ Tako se, uostalom, došlo do istorijskog paradoksa da tri naroda koji govore istim jezikom – Srbi, Hrvati i Muslimani – u jednom produženom krvavom građanskom ratu stvaraju svoje nacionalne države koje su postavljene na religijskim temeljima. U našoj

³ Tzv. religijski koncept nacije i hronološki je prethodio lingvističkom konceptu nacije, koji je dostignuće moderne civilizacije i karakterističan je za 19. i 20. vek. Evropa još i sada „oseća“ istorijske „nepravde“ koje su joj nanete primenjenjem tzv. religijskog koncepta nacije, što se najbolje može videti na primeru savremene Holandije i Belgije. Holandani žive u obe države (čak i u Belgiji čine većinu stanovništva), koje su podeljene na religijskom principu (Holandija je protestantska, a Belgija katolička) krajem 16. veka. Zbog toga još uvek postoji nestabilnost u tom delu Evrope.

literaturi te postavke je verovatno najcelovitije „oborio“ akademik Milorad Ekmečić u delu *Srbija između Evrope i Srednje Evrope*.

Na osnovu negiranja tzv. lingvističkog koncepta nacije, Ivo Banac postavlja tezu o „asimilacionističkom karakteru srpske nacionalne ideologije“ i o „integrativnoj prirodi hrvatskog nacionalnog programa“. Zaključuje da je „osnovni problem Jugoslavije bio i jeste pitanje Srbije“ (str. 12). Po njegovim rečima, samim Srbima je teško da prihvate položaj mlađeg partnera u istorijskim entitetima u kojima čine manjinu (?). Nije, stoga, čudno što Ivo Banac posredno priznaje da su okupatori i „razbijači“ Jugoslavije uspevali da okupe tzv. nesrbe pod zastavom oslobođenja od „srpskog jarma“. Osnovne kontradikcije koje postoje između interesa Srba i interesa drugih konstitutivnih nacija u (bivšoj) Jugoslaviji mogu se držati u „ravnoteži“ samo diktaturom, smatra Ivo Banac. Ako nastavimo da zaključujemo analogijom na osnovu teza američkog profesora hrvatskog porekla, moglo bi se, možda, u takvom nekom kontekstu postaviti i pitanje da li će (buduća) Bosna i Hercegovina biti neka vrsta diktature Njujorka na Balkanu.

Konačno, Ivo Banac poredi srpsko i mađarsko pitanje, ukazujući da „isto“ kao što je Mađarska svojevremeno naučila da modifikuje svoje nerealističke ambicije... tako će i Srbija morati ili da prihvati ono što je neizbežno (?) ili da nastavi svoju stagnaciju“ (str. 16). On je prevideo samo jednu činjenicu: „cepanje“ mađarskog nacionalnog prostora usledilo je posle Prvog svetskog rata i poraza Austrougarske, dakle Mađarske, i bilo je svojevrsna „kazna“ Mađarima, slično onoj koju su Nemci iskusili, na drugi način, posle Drugog svetskog rata.⁴ Ipak, sve teze Ive Banca se, verovatno, najbolje mogu objasniti njegovom osnovnom postavkom da „jugoslovenska ideja nikada nije bila kinetički živa, kao i da su njeni izmenjeni kinetički fokus bili uobličavani samo prinudom“ (str. 18).

U „Godišnjaku za evropske studije“ objavljen je članak *Nacionalnosti i religija u Jugoslaviji*, holandskog katoličkog teoretičara Gerta van Dartela. Njegovo izvanredno poznavanje jugoslovenskih problema nesumnjivo proizilazi iz činjenice da je pet godina studirao ekumensku teologiju na Sjemeništu u Zagrebu, gde je završio i ekonomiju. Mora se uzeti u obzir i činjenica da on uopšte nije nepristrasan u tumačenju jugoslovenske krize, kao i da su njegovi stavovi određeni uticajem sredine u kojoj je živio i studirao, što se može dobro „osetiti“ u tom članku.⁵ Ukazujući, na primer, da je religija

⁴ „Mađarizaciju“ Srba je prošle godine veoma efektivno osporio grčki publicista i diplomata Evangelos Kofos u svom predavanju u beogradskom Institutu za međunarodnu politiku i privredu.

⁵ Taj autor na indirektan način revalorizuje i knjigu Franje Tuđmana *Bespuća povjesne zbilnosti*, prikazujući da je „Tuđmanov jedini greh to što je pisao na način koji nije odgovarao državi“. Ta knjiga je, inače, bila u protekle dve godine žestoko kritikovana i na Zapadu, posebno zbog antisemitizma i falsifikovanih podataka.

vitalni elemenat nacionalne svesti (u Jugoslaviji), Gert van Dartel navodi da je, za razliku od situacije u Sloveniji i Hrvatskoj, „srpska pravoslavna crkva u potpunosti ingorisala problem modernizacije i sekularizacije društva, što je možda bilo uslovljeno njenom fiksiranom i statičkom predstavom religiozne istine“ (str. 27).

Gert van Dartel nije daleko od zaključka da je srpska pravoslavna crkva „sluga države“ i da je i ona sama „despotska i antidemokratska“, mada to nigde decidirano ne kazuje. Ali je katolička crkva u Hrvatskoj, prema tvrdnjama, bila koncentrisana na ljudska prava i demokratska stremljenja, za „srpsku pravoslavnu crkvu je bilo važnije izmirenje između srpskih komunista i srpskih pravoslavaca nego izmirenje između vernika Srba i Hrvata“ (str. 32). S obzirom na događaje u Jugoslaviji, koje Gert van Dartel izgleda namerno prenebregava, mora se u vezi s tim, postaviti pitanje zar takav stav SPC nije bio „normalan“. ⁶ Možda bi se u tom kontekstu mogle „razumeti“ inače nerazumljive ocene tog autora o navodno „srpskoj agresiji na Kosovo“, kao i njegovi uporni pokušaji da „razbije“ neke srpske mitove o patnjama Srba i genocidnom karakteru Hrvata, posebno stoga što on to (netačno) smatra značajnim odrednicama srpske nacije, države i crkve. S druge strane, jedno od centralnih mesta u analizi Gerta van Dartela zauzima, kako on kaže, famozni Memorandum Srpske akademije nauka, koji kvalifikuje, kao i čitavu politiku predsednika Slobodana Miloševića, kao „prevaru srpskog naroda“. Naravno, moramo se setiti da su slične „analize“ bile veoma česte u hrvatskoj publicistici 1990. i 1991. godine.

Politikolog sa lajdenskog univerziteta Koen Koh, u članku *Suprotstavljanje vizije države i društva u današnjoj Jugoslaviji*, razmatra tačnost „percepcije“ (jugoslovenskog) konflikta tzv. fenomena različitih stvarnosti, koji se veoma često događa usled toga što „treći učesnici“ interpretiraju konflikt prema sopstvenim političkim i konceptualnim polazištima. Koen Koh polazi od tri antagonistička modela „vizija“ države i društva u jugoslovenskom sukobu – federalizma i konfederalizma, demokratije i komunizma, i nacionalizma i pluralizma – koje generalno ocenjuje kao simplificistička tumačenja jugoslovenskih sukoba. U prilično neutralnoj analizi za sadašnje zapadne „standarde“ taj autor čak naglašava kompromitovanje pozicije Evropske zajednice zbog takvih i drugih sličnih simplifikacija. Polazeći od odnosa unutrašnje homogenizacije i spoljnog eskluizivizma, Koen Koh eklektički dolazi do sopstvene ocene da su tragediju u Jugoslaviji prouzrokovala „stare i nove elite u svojoj borbi za moć“ (str. 195), pri čemu su koristile nacionalističku ideologiju i retoriku da bi očuvale svoje pozicije moći i

⁶ Gert van Dartel Srpskoj pravoslavnoj crkvi osporava „pravo“ koje širokogrudno daje Katoličkoj crkvi u Hrvatskoj. Njegovi stavovi su snažno obeleženi prozelitizmom. S druge strane, njegova analiza nije adekvatna, jer je morao da uoči kretanja u Srpskoj pravoslavnoj crkvi koja su dovela do usvajanja Memoranduma iz maja 1992. godine.

privilegije, ne obraćajući uopšte pažnju na stvarne interese naroda za koji su se navodono borili.

Vilim Vermer, takođe sa Univerziteta u Lajdenu, u svom članku *Albanci i Srbi u Jugoslaviji*, analizira situaciju na Kosovu, dok saradnik Instituta „Klingendal“, Robert Aspeslag, u prilogu *Ukidanje Trijanona* raspravlja mogućnost ponovnog postavljanja pitanja statusa Vojvodine. Ukazujući na to da se „mora shvatiti da je novija jugoslovenska istorija uglavnom bila neadekvatno istražena“, prvi autor smatra da je Srbija prema Albancima na Kosovu uvek do sada vodila politiku konfrontacije, ne pokušavajući da od njih stvori tzv. lojalne podanike. Vilim Vermer naravno, „zna“ sve značajnije događaje u tom regionu Srbije od Berlinskog kongresa, krajem prošlog veka, do sada, ali je očigledno njegov „sluh“ za srpsku argumentaciju mnogo „slabiji“. On, naime, pokazuje izrazito nerazumevanje za pravo stanje stvari, što i nije čudno ako se zna da je u svojim analizama pretežno koristio hrvatske izvore („Vjesnik“, „Danas“ i dr.). Drugi autor, Robert Aspeslag, „priznaje“ da nema razloga za bilo kakvo ponovno razmatranje statusa Vojvodine, niti za menjanje postojećih granica, što ne znači da ne bi trebalo ponovo razmotriti status Mađara u Vojvodini, kako bi se „sprečilo nezadovoljstvo i eventualno nasilje“. Zanimljivo je da taj autor tvrdi da mađarska vlada nema nikakvih neprijateljskih stavova prema Srbiji, pri čemu skoro tendenciozno umanjuje značaj „epizode“ s izvozom mađarskog oružja u Hrvatsku, čime je, zapravo, geopolitički gledano, i započela jugoslovenska kriza.

Kada se pročitaju ta dva članka, nameće se pitanje zbog čega se u jednom prestižnom zborniku, s tematskom celinom *Dezintegracija Jugoslavije*, obrađuju pitanja Kosova i Vojvodine, a nema priloga na primer, o secesiji Slovenije i Hrvatske, o statusu Makedonije, značaju Bosne i Hercegovine, a da ne govorimo o statusu Srba u Hrvatskoj i slično. Da li se selekcijom tekstova u tom broju „Godišnjaka“ potvrđuje, u stvari, teza da se kroz raspad Jugoslavije obavlja geostrateško „drobljenje“ srpskog nacionalnog prostora,⁷ o čemu je, indirektno, u svom tekstu govorio i Ivo Banac. Dosledno primenjivanje takvog „aršina“ dovodi do „čorsokaka“, o kojem je nedavno pisao i američki dnevnik „The International Herald Tribune“, kada je postavio logično pitanje o tome gde je zapravo moguće zaustaviti etničku fragmentaciju.

Od ostalih priloga u „Godišnjaku“ trebalo bi pomenuti članke dvojice autora s prostora bivše Jugoslavije i direktora Instituta za međunarodnu politiku i privredu u Beogradu, Predraga Simića, pod

⁷ O „drobljenju“ srpskog nacionalnog prostora trebalo bi videti i studiju Tomislava Kraljačića *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini*. Današnji „procesi“ mogu podsetiti i na politiku koju je Austrougarska vodila na ovim prostorima, zbog velike opasnosti od srpskog ujedinjenja, kako je voleo da naglašava Benjamin Kalaj. Istorija je već u nekoliko navrata pokazala da se trajnija stabilnost na Balkanu može ostvariti tek rešavanjem srpskog pitanja u celini.

naslovom *Građanski rat u Jugoslaviji – koreni dezintegracije*, i profesora zagrebačkog fakulteta političkih nauka Radovana Vukadinovića, pod naslovom *Jugoslavija i Istok – od nesvrstanosti do raspada*, kao i članak holandskog diplomate Martena Laka *Uloga Evropske zajednice u jugoslovenskoj krizi*.

Predrag Simić raspad Jugoslavije i sukobe u našoj (bivšoj) zemlji posmatra u kontekstu kolapsa jugoslovenskog socijalističkog modela, dubokih i neočekivano brzih promena u SSSR-u i Istočnoj Evropi, kao i pojačavanja istorijskih animoziteta između jugoslovenskih naroda. Njegov pristup bi se mogao oceniti kao korektan i bez stranačke „optike“, koja je bila česta u analizama naših autora.

Bez obzira na jednostrano izjednačavanje demokratskih procesa i nacionalnog samoopredeljenja, Radovan Vukadinović relativno realno analizira spoljnopolitičke „opcije“ država koje se pojavljuju na teritoriji bivše Jugoslavije i njihove odnose sa zemljama istočne Evrope. On, na primer, konstatuje da „bez obzira na glasne želje lidera Makedonije i Bosne i Hercegovine da uđu u Evropu, do toga neće baš tako skoro doći“ (str. 153). S druge strane, ukazuju da za „treću Jugoslaviju“ može biti značajno da očuva svoj status nesvrstane zemlje, pogotovu što se može pretpostaviti da nova Jugoslavija, zbog svoje relativne vojne snage, verovatno u budućnosti neće stupati u vojne saveze. Radovan Vukadinović posebno analizira ulogu Rusije na Balkanu, uz pažljivo razmatranje razlika i sličnosti između jugoslovenskog i ruskog „slučaja“. Pored toga, konstatuje da je izvesno da će Rusija u svakom slučaju ostati najznačajniji saveznik Srbije“ (str. 163). Verovatno pod uticajem britanskog publiciste hrvatskog porekla Krste Cvijića, Radovan Vukadinović vidi budući Balkan kao podeljeni Balkan. Ipak, nije daleko od istine njegova tvrdnja da duboki i krvavi jaz koji je delio i ponovno počinje da deli Centralnu Evropu od Istiočne Evrope,⁸ deli sada i Jugoslaviju“, pri čemu se otvaraju brojna nova pitanja o budućnosti ovog regiona, od kojih je sigurno najznačajnije da li je moguće ponovo uspostaviti mir u tom delu Evrope i po koju cenu“ (str. 154). Zbog nekih manjih „grešaka“, kao što je tvrdnja da je „Milošević proglasio rat svim onim jugoslovenskim političkim snagama koje se nisu slagale sa njegovim modelom Jugoslavije“, ili zbog nedorečenosti u objašnjava-

⁸ Radovan Vukadinović navodi da će se s druge strane te „linije“ naći Slovačka, Rumunija, Bugarska, Albanija, Srbija, Crna Gora i, možda, Makedonija, koje će pripadati hibridnom sistemu neosocijalizma. Mora se postaviti pitanje da li se time stvara nova „gvozdena zavesa“ u ujedinjenoj Evropi. Slovenija i Hrvatska, smatra on, imaju „šansu“ jer su katoličke zemlje, da se uklape u tendenciju ostvarenja „projekta“ *Mitteleuropa* (Srednja Evropa), sa ili bez Austrije. Interesantno je da taj autor špekulise i o „koaliciji“ koja bi obuhvatila Bugarsku, Albaniju, Kosovo i Makedoniju, ali naglašava da će Srbija biti uvek dovoljno snažna da spreči bilo kakvu secesiju Kosova ili ostvarivanje „projekata“ koji joj ne odgovaraju, kao što je, na primer, plan o ujedinjenju Kosova i Sandžaka.

nju „kolizije demokratije i želje za održavanjem stabilnosti“, Radovanu Vukadinoviću se može malo „progledati kroz prste“.

Marten Lak u svom prilogu razmatra angažovanje Evropske zajednice u jugoslovenskoj krizi, ukazujući na slabosti u postavljanju te organizacije i na razliku u pristupu među „Dvanaesticom“. Pokušavajući da jugoslovenska zbivanja analizira u što širem geopolitičkom kontekstu, navodi da je kriza u Jugoslaviji „jedinstveni izazov Evropskoj zajednici“, uz postavljanje pitanja da li je ona imala alternative osim da „interveniše“ na način kako je to i učinila.

Verovatno je najkvalitetniji i najobjektivniji prilog u tom zborniku članak američkog naučnika Pola Šoupa, profesora sa virdžinijskog univerziteta, sa naslovom *Titoizam i nacionalno pitanje u Jugoslaviji – procena*.⁹ Taj autor pokušava da objasni razloge raspada Jugoslavije, koja je u Titovo vreme mogla i uspevala da razreši duboke nacionalne suprotnosti. Prihvatajući kvalifikaciju bivšeg jugoslovenskog sistema kao sistema „konsensualnog autoritarizma“ (vladajućih elita), Pol Šoup raspad Jugoslavije vezuje za Ustav iz 1974. godine i tzv. federalizaciju Srbije. On ukazuje da su, konkretno, tri događaja značila povlačenje „obarača“ na jugoslovenskom „topu“: prvo, kraj ekonomskog prosperiteta 1979/1980. godinu, zatim Titova smrt 1980. godine i, konačno, nacionalističke demonstracije Albanaca na Kosovu 1981. godine. „Kada je počeo da se lomi konzervativni ekvilibrijum iz sedamdesetih godina, jugoslovenski komunisti su imali istorijsku priliku da pređu na demokratiju u vreme kada je u zemlji još uvek vladao relativni prosperitet“ (str. 61), napominje taj autor. A, prilike su bile „povoljne“ sve dok Srbija nije počela da oseća pritisak albanske zajednice na Kosovu. Stoga, Pol Šoup i naglašava da se sadašnja katastrofična situacija u Jugoslaviji ne može razumeti bez temeljite analize celokupnog procesa kolapsa i vakuuma – političkog, ekonomskog i duhovnog – koji je došao na tom „talasu“. On potpuno tačno zaključuje da je „očuvanje“ Jugoslavije zavisilo od Slovenije, koja je „preuzela štafetu omalovažavanja Srba, koji je u međuratnom periodu nosila Hrvatska“ (str. 64). Bez povezivanja sa činjenicom da su se ekonomske razlike između republika stalno povećavale, Pol Šoup navodi da „pošto je Slovenija postala glavni zaštitnik Albanaca sa Kosova od 1981. godine, sukob između Slovenije i Srbije je bio zagarantovan“ (str. 65). Osnovno pitanje koje postavlja autor jeste da li se taj proces mogao odvijati na miroljubiviji način, i pominje katastrofalnu grešku u slučaju Hrvatske, kada je Tuđmanova vlada jednostavno „izbrisala“ Srbe iz Ustava 1990. godine. Iako smatra

⁹ Pol Šoup je jedan od najistaknutijih i najpoznatijih američkih stručnjaka za jugoslovenska i balkanska pitanja. Objavio je više knjiga i studija, a među njima *Komunizam i jugoslovensko nacionalno pitanje* (1968) i *Problemi balkanske bezbednosti* (1990). Nedavno se pojavila i njegova studija *Revolucija u Istočnoj Evropi*.

da nasilje nije bilo neočekivano, ono se ispoljilo u obliku koji se nije mogao pretpostaviti i koji će imati razorne dugoročne posledice po situaciju u čitavom regionu. Prema Polu Šoupu, „izgleda da će ovo biti univerzalna lekcija iz kolapsa komunizma u Istočnoj Evropi“ (str. 72).

Prema logici „zapadnih stvari“, taj autor polazi od unapred postavljenih pretpostavki da za sadašnje događaje u Jugoslaviji najveću odgovornost ima Slobodan Milošević, uz pokazivanje i „predrasuda“ (koje vode poreklo iz „naše kuhinje“) prema Socijalističkoj partiji Srbije jer predstavlja „najzaostaliye i marginalne elemente u Srbiji“. Međutim, istovremeno, Pol Šoup postavlja pitanje da li bi događaji imali drugačiji tok da je u Srbiji bila neka druga („demokratska“) vlast. Ukazujući na to da svi ti procesi moraju biti razmatrani objektivno i trezveno, posebno u smislu traženja trajnog rešenja krize, Pol Šoup zaključuje da svi ozbiljni posmatrači moraju biti veoma oprezni u vezi s okrivljavanjem Slobodana Miloševića (i SPS).¹⁰

Autori „Godišnjaka“ bili su potpuno svesni paradoksalnosti okvira teme koja se razmatra – oni, naime, navode da je „gorka ironija sudbine“ činjenica da Zapadna Evropa ide ka multikulturnoj federaciji, tj. federaciji koja se sada ruši u krvi i mržnji na istočnom delu kontinenta. Stvaranje novih državnih entiteta, navodi se u zaključku „Godišnjaka za evropske studije“, sigurno će izmeniti vojnostratešku „sliku“ Balkana, otvoriti puteve za nove saveze i, konačno, nametnuti mnoštvo novih izazova. „Sve te nove države će imati određeni broj različitih međunarodnih opcija i moglo bi se tvrditi da će to, uopšteno gledajući, biti veliki istorijski korak unazad, kao i da će nova slika ovih odnosa podsećati na onu koja je postojala pre Prvog svetskog rata“ (str. 205). Sigurno je, tvrdi se u pogovoru „Godišnjaka“, da će se Balkan tek suočiti s izazovima i podelama. A što se tiče Srbije, tvrdi se da će ona biti najmoćnija vojna sila na Balkanu, što će neminovno opteretiti njenu ekonomiju.

U završnom delu knjige, dakle, nedvosmisleno se ukazuje na sve opasnosti navedenih procesa, kao i na činjenicu da će biti potrebno mnogo vremena i snažnog spoljnopoličkog pritiska da bi se sprečili novi konflikti. Maksimalno angažovanje svih evropskih institucija i Ujedinjenih nacija u tom procesu biće i neminovno i neophodno da bi se izbegle još opasnije i još šire krize. Poslednja rečenica „Godišnjaka za evropske studije“ krajnje je jasna: raspad Jugoslavije destabilizuje i Balkan i Evropu.

Tematski broj „Godišnjaka za evropske studije“ ima sve navedene nedostatke sličnih studija o jugoslovenskim problemima, koje se već redovno objavljuju na Zapadu. To, naravno, ne znači potpuno

¹⁰ Trebalo bi razmisliti o eventualnom prevođenju i objavljivanju karakterističnih i najkvalitetnijih članaka iz te studije, na primer, Ive Banca i Pola Šoupa.

negiranje njegovog kvaliteta i nekih elemenata pristupa (Radovan Vukadinović i Pol Šoup). Mora se, svakako, ceniti i određeni napor koji je učinjen u postizanju određene objektivnosti, kao i pokušaji da se izoštre analitički „fokusi“. Pri tome, na primer, treba uzeti u obzir da stavovi u „Godišnjaku“ odudaraju od radikalizma holandske diplomatije i njenog doskorašnjeg šefa Hans van der Bruka. Osim toga, nisu pravljene tako očigledne greške kakvu je, na primer, svojevremeno napravio američki časopis „Newyorker“, koji je o situaciji u jugoslovenskim republikama navodio mišljenja predstavnika vlasti u svim republikama osim u Srbiji, gde je za procenu situacije uzeo mišljenje opozicije. I u „Godišnjaku“ se, svakako, najviše koristi tzv. opoziciona štampa iz Beograda, ali je, u celini, pristup nešto „balansiraniji“. Osnovni zaključak je skoro identičan sa zaključcima u drugim sličnim studijama sa Zapada, a može se najbolje ilustrovati kroz konstataciju Koena Koha da „etničke ili nacionalne razlike nisu izvor ili najvažniji razlog sukoba u Jugoslaviji – one su samo dale jugoslovenskim političarima alibi ili instrument za njihovu borbu za moć“ (str. 196). Nije, dakle, čudno što se većina tih autora poziva na Milovana Đilasa u zaključku da su sukobi u Jugoslaviji, u stvari, konflikti između vladajućih nacionalističkih elita. Radi se, dakle, o scenariju za Jugoslaviju, i to ekskluzivno iz zapadnog „butika“.

S druge strane, prilozi iz ovoga broja „Godišnjaka za evropske studije“ mogu korisno poslužiti za prilagođavanje naše geopolitičke i geostrateške „optike“, što potvrđuju delovi u kojima se govori o geopolitičkim promenama i njihovoj povezanosti s promenama demografske strukture.¹¹ No, u celini, izrazita slabost te studije sigurno je činjenica da gotovo uopšte, osim u nekim naznakama i donekle u tekstovima Radovana Vukadinovića i Martena Laka, nije pomenut spoljnopolički činilac i njegova uloga u sadašnjoj jugoslovenskoj tragediji. Nije, takođe, detaljnije analizirano šire balkansko i evropsko okruženje Jugoslavije, bez čega se kriza u našoj (bivšoj) zemlji sigurno ne može razumeti.

Konačno, ne treba zaboraviti ni činjenicu da je časopis bio pripremljen za štampu pre eskalacije rata u Bosni i Hercegovini, što je, nesumnjivo, uticalo na njegovu aktuelnost, mada ne mnogo i na opšte postavke. Jugoslovenska zbivanja su odličan primer da se sadašnji događaji u svetu smenjuju takvom brzinom da čak i publicistika teško može da ih prati – njihova analiza će verovatno biti zadatak istorijske nauke. Ali, kada se događaji budu analizirali i na taj način, može biti kasno za njihovo razumevanje.

¹¹ Svojevremeno je libijski vođa Gadafi ukazivao na to da Arapi imaju dva načina za stratešku borbu protiv Izraela – atomskom i demografskom „bombom“. Njegov zaključak je bio da, pošto nemaju nuklearno oružje, Arapi se moraju boriti rađanjem.